

نظامنامه اساسی آستان قدس در سال ۱۳۰۵ خورشیدی

زهرا غلامحسین پور

مقدمه

شهر مشهد از دیرباز به علت وجود حرم امام رضا (ع) مورد توجه علاقمندان بوده است. این علاقمندی باعث شده که برخی از شیعیان آن حضرت از همان قرون اولیه، کتب و در قرنهای بعدی زمینهایی وقف^۱ آستان^۲ آن حضرت نمایند. هر چند تعداد وقفها و موارد مصرف آن در قرون اولیه چندان زیاد نیست لیکن برای اداره همین مقدار کم افرادی عهده‌دار آن بوده‌اند که به آنها «نقیب^۳» گفته می‌شد. بعدها با گسترش وقف و تطور حکومتی «نقیب» تبدیل به متولی^۴ شد و با افزایش قدرت مالی و ازدیاد کارمندان منجر به ایجاد تشکیلات منظم و نظام اداری جهت اداره نمودن حرم و متعلقات آن در کشور گردید.^۵

بناها و تأسیسات متعددی از قبیل حرم و ضریح مطهر، گنبد، مناره‌ها، مسجد گوهرشاد، دارالحفاظ، درالسیاده، دارالزهد، توحیدخانه، گنبد حاتم خانی، گنبد الهوردیخان، مسجد بالاسر، مسجد پشت سر، مسجد ریاض، دارالسعادة، دارالضیافه، دارالسرور، دارالعزه، دارالسلام، دارالشکر، دارالاخلاص، صحن‌ها و بست‌های اطراف حرم مطهر، ایوان عباسی، ایوان ساعت، ایوان نقارخانه، صحن عتیق، سقاخانه صحن عتیق، صحن پهلوی، صحن جدید، ایوان طلای بست‌ها، مهمانسرای آستان قدس رضوی، کتابخانه و موزه و خزانه جدید، وضوخانه‌های بست پایین و مسجد گوهرشاد، درهای حرم مطهر و رواق‌ها و اماکن مقدسه، فلکه جدید حرم مطهر و غیره اماکن و تأسیسات متشکله آستان قدس رضوی را تشکیل داده و نمایشگر تحولات فن و هنر و معماری از دوران هارون الرشید تا زمان حاضر می‌باشند.^۶

حرم مطهر که پیکر مقدس حضرت رضا(ع) در آن مدفون است زیرگنبدی زرین و باشکوه جای دارد.

این بنای عظیم هسته مرکزی ابنیه^۷ آستان قدس رضوی^۸ است که بناهای دیگر را همچون نگینی در میان گرفته است.^۹

آستان قدس رضوی از قدیمیترین نهادهای مذهبی دارای سابقه دیوانی و اداری است، خوشبختانه اسناد محفوظ مانده می‌تواند برای روشن ساختن زوایای تاریک گذشته این نهاد بر اهمیت در ابعاد سیاسی و اجتماعی و فرهنگی کمک مؤثری باشد.^{۱۰}

تولیت آستان قدس رضوی

قبر مطهر حضرت رضاع (ع) از همان روزهای نخست خادم، متولی و متصدی داشته است. در اواخر قرن سوم هجری، گروهی در کنار قبر مبارک آن حضرت ساکن بوده‌اند و نخستین ساکنان هم خادمان و کارگذاران روضه مبارکه بوده‌اند. نخستین متولی شخصی به نام حسین بن علی بن صاعد بربری بوده است و پدرش علی بن صاعد خود از راویان حضرت رضا (ع) می‌باشد.^{۱۱} تا قرن نهم هجری متصدیان روضه رضویه از میان علویان و نقیبان ناحیه طوس انتخاب می‌شدند.^{۱۲}

در زمان صفویه تصدی و تولیت امور رضویه از نقباء انتزاع و به درباریان شاهی واگذار شد.^{۱۳} از قرن دهم هجری تا پایان عصر سلطنت شاهنشاهی در ایران متولیان و گرداندگان امور آستان قدس از طرف پادشاهان معین می‌شدند و مجری سیاستهای آنان بودند.^{۱۴}

در دوره قاجار طبق فرمانها و احکامی که از شاهان و حکام قاجار نسبت به امور آستانه صادر شده نامی از متولی نیست. تولیت آستان قدس سپرده به امناء و صاحب منصبان آستانه بود و آنان با فرمانهای مخصوص و احکامی که در دست داشتند، سازمان و دستگاه را اداره می‌کردند و کلیات امور و جهات اجرائی آن از وظایف فرمانروایان خراسان بود و والیان خراسان و نایب التولیه‌ها در امور آستان قدس دخالت‌های ناروایی می‌کردند و به اموال و دارایی رقبات آستان قدس تجاوز می‌کردند تا اینکه در سال ۱۲۴۸ق. از طرف دربار، حاج میرزا موسی خان بطور رسمی به مقام نیابت تولیت عظمی معین شد که آستان قدس را از دخالت رکورد درآورد و از نو نظم و رونقی به تمام معنا داد.^{۱۵}

وضعیت تولیت در زمان پهلوی تحولات زیادی پیدا نمود و محمد ولی‌خان اسدی^{۱۶} اولین نایب التولیه تغییرات زیادی را ایجاد کرد. وی ضمن انجام اصلاحات، نظامنامه جدیدی را برای آستان قدس در سال ۱۳۰۵ ش. به تصویب رسانده است.

در این دوره نیز مانند دوره قاجار تولیت مستقیماً به دستور شاه انتخاب می‌شد و معمولاً از تهران و از میان رجال حکومتی تعیین می‌گردید. متولی مانند دوره قبل فردی را به عنوان قائم مقام خود برای انجام امور تعیین می‌نمود. با این تفاوت که اسدی عنوان متولی باشی را به منظور پیگیری امور به نایب التولیه تغییر داد و منصب متولی باشی که در دوره قاجاریه بود از بین رفت.^{۱۷} در واقع، تولیت اصلی با شاه بود و بقیه نایب‌التولیه بودند.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی امام خمینی رضوان الله علیه نماینده‌ای از طرف خود انتخاب کردند که

برای نخستین بار در تاریخ ایران امور آستان قدس در دست یک فقیه جامع الشرایط و مجتهد و مرجع تقلید قرار گرفت.^{۱۸}

سازمان آستان قدس و تشکیلات اداری

آستان قدس رضوی در تمام طول تاریخ مستقل بوده و دولتها در آن دخالتی نداشته‌اند، امور اداری و انتظامات و خدمات در آنجا توسط خود کارگذاران انجام می‌گیرد و متولیان تنها در برابر حاکم و رهبر کشور مسئولیت دارند و هیچکدام از مقامات حکومت و دولت حق مداخله در امور روضه مبارکه را نداشته‌اند و این سنت همچنان ادامه دارد و آستان قدس استقلال خود را حفظ کرده است.

تشکیلات آستان قدس و ادارات آن در دوره‌های مختلف دستخوش تحولات و دگرگونی‌های شده‌اند و فراز و نشیب‌هایی داشته‌اند، آداب و رسوم در ادوار مختلف تاریخ در آنجا بکار گرفته شده و سلیقه‌های نائب التولیه‌ها نیز در آن موثر بوده است و حاکمان و کارگذاران نظریات خود را در آن بکار بسته‌اند.^{۱۹}

در مورد تشکیلات و طرز اداره نمودن امور آستان قدس رضوی تا قبل از دوره صفویه که آستانه دارائی و درآمد چندانی نداشته سابقه روشن و اطلاعاتی در دست نیست.

در عصر صفویه که آرامشی در مملکت به وجود آمد و سر و سامانی پیدا شده و آستانه هم موقوفات و دارائی زیادتری پیدا کرده است، تشکیلات سازمانی از حیث خدمه و حفاظ (قاریان قرآن) و مباشر و مستوفی^{۲۰} و ناظر و عمال دیگر برقرار بوده است.^{۲۱}

خصوصاً در زمان شاه عباس اول (م ۱۰۳۸) به علت اهتمام وی به امر وقف و برقراری امنیت در خراسان تشکیلات اداری - رسمی آستان قدس پی‌ریزی گردید.

در این دوره به تدریج با افزایش قدرت مالی و ازدیاد کارمندان، تشکیلات منظمی برای اداره حرم و متعلقات آستان قدس در کشور شکل گرفت که از نظم خاصی پیروی می‌نمود. بطور کلی نظام اداری آستان قدس در دوره صفویه به دو قسمت تشکیلات مربوط به اداره حرم و تشکیلات مربوط به اداره اماکن حرم، شامل زمینها، مزارع و باغات متعلق به آستان قدس در مشهد و سایر نقاط تقسیم می‌شود.^{۲۲}

در دوره قاجاریه از سلطنت آغا محمدخان تا اواخر سلطنت فتحعلی شاه به علت رفتاری دولت، اصلاحات تازه‌ای در سازمان آستان قدس به عمل نیامد.^{۲۳} تا اواسط این دوره همه ساله در انتهای هر سال صورت جامعی از کلیه خرج و جمع یکساله (که توسط اشخاصی بنام تحویلدار^{۲۴} یا تحویلداران دریافت و پرداخت می‌گردیده است) بوسیله مستوفیان و اعضاء مربوطه به ذکر نام، جزئیات نقد و جنس تنظیم و با امضاء و مهر متولی وقت تصفیه می‌شده است. از اواسط سلطنت ناصرالدین شاه دستگاه اداری آستان قدس رو به خرابی گذارده است.^{۲۵}

در زمان رضا خان تشکیلات سابق آستانه متزلزل و تشکیلات تازه‌ای برقرار و امور دفتری و محاسبات آستانه با اسلوب جدید شروع گردید و میز و صندلی از آن زمان در ادارات آستانه معمول شد و به وسیله افسران لشکر و افراد موجه غیرموظف آستانه با تشکیل کمیسیون‌هایی در محاسبات گذشته و محتویات خزانه ... رسیدگی آغاز گردید. رضا شاه پهلوی مقارن تابستان ۱۳۰۵ به خراسان آمد و دستورها و اوامری

در اصلاحات آستانه صادر نمود^{۲۶} و محمد ولی‌خانی اسدی نیابت تولیت آستان قدس به کارهای تازه‌ای دست زد.^{۲۷}

دستگاه آستان قدس از بدو زمامداری رضا شاه که اصلاحات تازه‌ای در آن شروع شد تا درجه‌ای از پیشروی بازماند اما با فاصله کمی بر اثر توجهات محمدرضا شاه پهلوی مجدداً جریان امور به حال عادی درآمد.^{۲۸}

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران آستانه مقدسه نیز مانند سایر تشکیلات و ادارات و موسسات پاکسازی شد.^{۲۹} به ویژه در سالهای اخیر این تشکیلات به درخشانترین و منسجم‌ترین شکل خویش رسید و همچنان نیز مسیر تعالی و پابندگی خود را می‌پیماید.^{۳۰}

شرح سند

سندی^{۳۱} که در پی خواهد آمد نظامنامه اساسی آستان قدس در سال ۱۳۰۵ خورشیدی است که اصل سند در کتابخانه آستان قدس و نسخه چاپی آن در کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود.

این نظامنامه موشح بصره و امضاء رضا شاه پهلوی است و در زمان نیابت تولیت محمد ولی اسدی به قلم آقایان امیر علم و محمود فرخ برای تشکیلات تازه آستان قدس در تاریخ ۱۶ مرداد ۱۳۰۵ تدوین شده و بودجه جدیدی نیز به وسیله خود اسدی و با نظر یکی دو نفر از کارمندان مطلع آستان قدس نوشته و تصویب گردیده است.^{۳۲}

لازم به یادآوری است که نظامنامه خدمات کشیکی آستان قدس در سال ۱۳۰۷ خورشیدی توسط سید حسن حسینی در دفتر اسناد به چاپ رسیده که به بررسی ماده نهم نظامنامه اساسی ذیل پرداخته است، در حالیکه نظامنامه مزبور مربوط به چند سال قبل از آن یعنی سال ۱۳۰۵ خورشیدی است و می‌توان آن را قدیمی‌تر و کاملتر دانست.

این نظامنامه شامل ۲۷ ماده است که راجع به تولیت، تقسیمات آستانه مقدسه، وظایف نائب التولیه، وظایف اداره محاسبات، وظایف اداره وصول و ایصال، وظایف دائرة ملزومات، وظایف خزانه یا تحویل خانه، وظایف دائرة مهندسی و نقشه‌برداری، وظایف مستخدمین آستانه مقدسه، تقسیمات مستخدمین، تأدیه حقوق و مخارج خارج از بودجه، فوت وظیفه‌کنندگان، مناصب موروثی، انتصاب، انفصال، حقوق و غیبت اعضاء و اجزاء آستانه، بودجه سالیانه، اقامه دعاوی بر ضد رقیبات آستانه، تخفیفات آستانه، اداره نمودن املاک، اجاره و مستاجرین، انقضاء و فسخ اجارات و چگونگی اطلاع پیشگاه همایونی از امور آستانه، می‌باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نظامنامه اساسی آستان قدس

دستخط جهانمطاع مبارک اعلیحضرت

افدس همایون شاهنشاه رضاشاه پهلوی خلدالله ملکه

نایب التولیه آستان قدس

نظامنامه اساسی آستان مقدس را که تصویب

نموده ایم باید مدلول اثر ابلا تاخیر بموقع

اجرا گذارده و بر طبق مقررات آن بودجه

جدید آستان مقدس در آمدون و برای تصویب

ما تقدیم نمائید • ۱۶ امرداد ۱۳۰۵

(محل صحه مبارک)

- ۸ دائرة فراضخانه .
- ۹ دائرة درباری و کتبخانۀ بانای .
- ۱۰ کتابخانه و قرائت خانه .
- ۱۱ دارالانشاء .
- ۱۲ خزانه یا تحویل خانه خاصه .
- ۱۳ دائرة مهندسی و نقشه برداری و میزی و قنایی .
- ۱۴ حفاظ و مؤنذوف .
- ۱۵ آبدار خانه و قهوه خانه .
- ۱۶ عمله شکوه .
- ماده ۳ وظایف نایب التولیه بشرح ذیل است :
- ۱ مراقبت در حسن جریان و انتظامات امور آستانه مقدسه و نظارت در اینکه هر یک از مؤسسات آستانه مقدسه بوظایف خود عمل نمایند .
- ۲ تهیه بودجه سالیانه آستانه مقدسه .
- ۳ تهیه لایحه تفریح بودجه .

- ماده ۱ نظر بتولیت شرعیه سلطان عصر در آستان قدس رضوی کلیه امور آستانه مقدسه در تحت نظارت عالیبه شخص شخیص اعلیحضرت همایون شاهنشاهی ارواحنا فداء و بتوسط نایب التولیه که از طرف قرین الشرف معین می گردد اداره می شود .
- ماده ۲ آستانه مقدسه به تقسیمات ذیل منقسم میشود :
- ۱ اداره نیابت تولیت که عبارتست از نایب التولیه دارالانشاء، دائره سچلات .
- ۲ نظارت کل موقوفات .
- ۳ اداره محاسبات .
- ۴ اداره وصول و ایصال .
- ۵ اداره ملزومات .
- ۶ کلید دار و خدمتگذاران ضریح مطهر .
- ۷ اداره خدام .

- ۱ تمرکز دادگت و تنظیم صورتهای مرتب عوائد و
خارج آستانه مقسمه .
- ۲ تهیه بودجه سال نو که حدودی تمام عوائد و مخارج
سالیانه خواهد بود .
- ۳ تهیه لایحه تقریح بودجه
- ۴ تطبیق حوالیجات صادره با بودجه مصوبه رای
رسانیدن با مضاء نایب التولیه .
- ۵ هیچ نوع حواله طلبه خارج از حدود اقطار و ات
مصوبه صادر شود و الا آن حواله باطل و ما در کتبه مورد
تقیب و مجازات واقع خواهد شد .
- ۶ گرفتن صورت عوائد و مخارج سالیانه از اداره
وصول و ایصال و اداره ملزومات و رسانیدن صورتهای
مزبور را با اطلاع نایب التولیه .
- ۷ تهیه دفتر مخصوص برای اجناس رفهوی که بر حسب
حوالیجات بداره ملزومات داده نمی شود
- ۸ اعطاء کلیه حوالیجات که از اداره محاسبات صادر
می شود .
- ۹ اعطاء کلیه احکامی که در حدود اختیارات نایب -
التولیه صادر می شود .
- ۱۰ اعطاء اسناد معینله و قرار داد اجاره نامه های آستانه
رضویه پس از تحصیل اجازه از طرف قرین الشرف ملکاته .
- ۱۱ کوشش در تکثیر عوائد آستانه مقسمه و منظور داشتن
سرفه جوئیهای لازمه و نظارت در جمع آوری عایدات .
- ۱۲ نظارت در رسیدن مخارج مصوبه به محل خود .
- ۱۳ توجه مخصوص در اجراء مقررات و تقنین .
- ۱۴ هر سه ماه اهتمام در ارسال صورت عوائد و مخارج
آستانه مقسمه برای تقدیم به پیشگاه ملکاته .
- ۱۵ تهیه نظامنامه های جداگانه برای مرابك از مؤسست
و نظارت و اهتمام در اجراء آنها .
- ۱۶ وظایف اداره محاسبات بشو ح ذیل است:

۷

- ۴ دادن صورت موجودی روزانه صندوق را بنابر بوسله
- حسابات به نیابت تولیت .
- ۵ دادن صورت اقساط وصول نشده آستانه مقدسه
 - بوسله اداره محاسبات به نیابت تولیت .
- ۶ تهیه پیشنهادات راجع به تعمیر و یا فروش اجناس آستانه مقدسه با موافقت نظر اداره محاسبات برای کسب تکلیف از نیابت تولیت .
- ۷ وظایف دائره ملزومات بشروح ذیل است :
 - ۱ تهیه کلیه اجناس و ملزومات لازمه برای ادارات و دفاتر آستانه مقدسه .
 - ۲ نگاهداری دفاتر منظمه جداگانه از ملزوماتی که بهر يك از ادارات و دفاتر مطابق درخواستهای صادره تحویل می شود و گرفتن حساب مصارف بعمل آمده از ادارات مربوطه .
 - ۳ دادن صورت ماهیانه واردات و صادرات و موجودی

۶

- ۷ تهیه صورت بقایای آستانه مقدسه
- ۸ ضبط کلیه اسناد مثبته مخارج و دادن سواد اسناد عوائد با اداره وصول و ایصال .
- ۹ تهیه صورت جامع املاک و رقیبات را تابه متفق باستان قدس .
- ۱۰ ماده ۵ - وظایف اداره وصول و ایصال
 - ۱ بشروح ذیل است :
 - ۱ وصول عوائد نقدی و جنسی مطابق اقساط مقرر که از طرف اداره محاسبات منبذ می شود .
 - ۲ پرداخت حوالجاتی که از اداره محاسبات در حدود اعتبارات مصوبه صادر شده و یا مضاعف نایب التولیه رسیده باشد .
 - ۳ دادن صورت محاسبات ماهیانه عوائد و مخارج با اداره محاسبات .

- بوسیله اداره محاسبات به نیابت تولیت .
- ۴ در خواست اعتبارات لازمه برای تهیه قبلی اجناس که در ظرف سال محل احتیاج خواهد بود .

تبصره - - تهیه مایزومات کارخانجات خدام و زواری و مدرسه

و خرماخانه و تعمیرات اینچه آستانه ، مقدسه و احتیاجات دارالافتاء و کتابخانه و آبدارخانه و قهوه خانه و سایر آذوقه و دولتی که احتیاجات جنسی دارند برعهده دائره مایزومات است

ماده ۷ - وظایف خزانه یا تصویل خانه بشرح

ذیل است :

- ۱ انتقال اشیاء تصویل خانه به محل مخصوص که اشیاء موجوده از تفتیح محفوظ باشد .
- ۲ تهیه صورت مرتبی از اشیاء و نقایس موجوده با ذکر تاریخ و وقف و اسم تقدیم کننده و علائم مشخصه آن برای طبع و انتشار و نیز دادن آن بداره محاسبات
- ۳ اهدای مخصوص متصدیان برای حفظ از تسبیح و انداز اس

- و پاکیزگی و تهیه پیشنها های لازمه برای تعمیر ممرت
- ماده ۸ - دائره مهندسی و نقشه برداری و طائف

ذیل را دارد :

- ۱ مجاری ریقات آستانه مقدسه برای برداشتن نقشه و تصدیق حدود و تعیین استبعاد ملک و اعیان و اشجار و تعمیرات لازمه املاک آستانه مقدسه .
- ۲ تشخیص میزان آفات و خسارات وارده و دادن را بپورت آن بوسیله اداره محاسبات به نیابت تولیت .
- ۳ تعیین خرابی قنوات و اعمار املاک آستانه و بر آورد میزان مخارج آنها و دادن را بپورت راجع بانها .
- ۴ تهیه و تقدیم پیشنها دات مقیمه برای ازدیاد عوائد آستانه مقدسه و وسائل بهره برداری از آنها .

ماده ۹ وظایف ناظر کل ، ممر دار ، کلید دار ، و خدمتگذاران

شرح مظهر و خدام و فرانس ها و دربانان ، سایر مستخدمین و درانگر

نیز مسؤول وجوه تادیه شده خواهد بود .

ماده ۱۲ بعد از فوت و طبقه گیرندگان آستانه مقدمه مطابق

قانون وظائف مملکتی نسبت بوظیفه آنها رفتار خواهد شد .

ماده ۱۳ مناصب موردی و مشاعلیکه در این نظامنامه منظور

شده اند و کلیه سوابق موجوده که برخلاف این نظامنامه

باشد ازین به بعد و کلیه القاب منسوخ میباشند .

ماده ۱۴ ناظر کل موقوفات رؤسای ادارات محاسبات وصول

و ایصال ودوائر ملزومات وقرادخانه و درباری و رؤسای پنج

کلیک و پنج نفر خاد میباشی و رئیس کتابخانه و رئیس دارالشفاه

و رئیس خزانه و رئیس تحویل خانه و مهربار و کلید دار

برحسب پیشنهاد نایب التولیه و فرمان همایونی منصوب شده

و انفصال آنها نیز منوط با اجازه از طرف قریب الشرف ملوکانه است

انتصاب و انفصال سایر رؤسا و اعضا و اجراء آستانه مقدمه برحسب

حکم نایب التولیه خواهد بود .

آستانه مقدمه برطبق نظامنامه جداگانه تعیین خواهد شد .

ماده ۱۰ — کلیه مستخدمین آستانه مقدمه بسمه قسمت

تقسیم میشوند :

۱ اعضاء دارای مشاغل معیندر حدود اختیار جات آستانه

مقدمه که عدده و حقوق آنها همه ساله در بودجه آستانه باید

معیّن و منظور شده بصحه همایونی برسد .

۲ اعضاء افتخاری آستانه مقدمه که دارای هیچ نوع حقوقی

نیوده و افتخارا خدمت مینمایند ولی از سایر مزایا و امتیازات

انتساب باستان قدس بهره مند نخواهند بود .

۳ وظیفه گیرندگان آستانه مقدمه که مطابق صورت جداگانه

باید تهیه و به تصویر پیشگاه ملوکانه برسد .

ماده ۱۱ در خارج از حدود بودجه و اعتبارات اضافی معموله

هیچ نوع حقوق و مخارجی نباید تادیه شود و هیچ نوع خرجی

بهرج عنوانی نباید بعمل آید و الا مرتکب علاوه بر مجازات مالا

۱۲

ماده ۱۵ هیچ يك از اجزاء واعضاء آستانه مقدسه نمی تواند

بیش از يك حقوق دریافت دارند و همچنین هیچيك از اعضاء و اجزاء آستانه مقدسه نمی توانند در ادارات رسمی خدمت کنند و الا از خدمات آستانه منتقل خواهند بود .

ماده ۱۶ کلیه اعضاء و اجزاء موظف آستانه مقدسه که

دارای مشاغل معینی میباشند باید برای انجام خدمات اداری خود حاضر باشند و در موقع غیبت باید از نایب الترتیب اجازه حاصل نمایند .

۲ در صورتیکه مدت غیبت بیش از دو ماه باشد برای مدت بیش از دو ماه حقوق بانها تادیه نخواهد شد .

۳ ادامه غیبت بیش از شش ماه موجب انفصال از خدمت خواهد بود .

ماده ۱۷ آستانه مقدسه دارای بودجه سالیانه خواهد بود

۱۳

که در آن تمام عوائد نقدی وجنسی وتمام مخارج و مصارف معاف بق

وقف نامه ها و حقوق و وظایف و اعتبارات لازمه برای بهره برداری املاک وقف و تعمیرات لازمه و اعتبارات برای ملزومات

وامثال آن منظور خواهد شد و بودجه منبسط در آخر هر سال باید برای سال بعد تهیه شده و یکماه باخر سال مانده برای تصویب و صدور اجازه از بیستگاه ملوکانه تقدیم شود .

تادیه هر نوع وجهی در خارج از حدود بودجه منوع و مرکب مورد مجازات واقع خواهد شد .

در صورت بیش آمدن مخارج فوق العاده بیش بینی نتمه در بودجه سالیانه در هر موقع باید اجازه مخصوص از بیستگاه معایناتی صادر شود .

ماده ۱۸ کلیه حقوق فاقی که تادیه میشود باید بخود حقوق

بگیرها داده شده و از آنها قبض رسید دریافت شود و همچنین در مقابل کلیه مخارجی که باید در حدود بودجه مصوره بعمل آید باید اسناد مثبتیه تهیه گردد .

❖ ۱۵ ❖

- ماده ۲۴ پس از اقصاء مدت اجازت حالیه و با مهیا شدن موجبات فسخ اجازت فعلی اجازه دادن املاک و مستغلات آستان قدس بافضاء و اجزاء آستانه بکلی ممنوع بوده و آن اجازه از درجه اعتبار ساقط و سرکنین از خدمات خود منفصل خواهند شد .
- ماده ۲۵ مدت اجاره هیچک از مستغلات آستانه نباید بیش از پنجسال و مدت اجاره املاک دائمی نباید بیش از ده سال باشد حد اکثر مدت اجاره فنوارت باقره و اراضی که برای ساختمان داده میشود نباید بیش از بیست و پنج سال باشد .
- ماده ۲۶ کلبه مستاجرین آستانه مقسمه باید بدهی خود را با قسط معینیه در اجاره نامه ها بپردازند و در صورت تاخیر یک قسط دیگر آن اجاره منفسخ شده و مستاجرین حق مطالبه هیچ نوع خسارت و مخارجی را ندارند .
- در صورت تاخیر قسط هوا سله آغش که مورد تصدیق آبصره

❖ ۱۴ ❖

- ماده ۱۹ در ظرف شش ماه اول سال جاری لایحه تفریع بودجه سال گذشته که عبارت از تعیین تمام عوائد حقیقی و مصارف واقعی آن سنه باشد با اتماد مشبته و مدارک آنها و تعیین بقایا باید برای تقدیم نمودن به پیشگاه ملوکانه تهیه و ارسال شود .
- ماده ۲۰ اقامه دعای که بر ضد رقبات آستانه مقدمه یا دفاع از تعطیلات و کلبه تصرفاتی که در حدود موقوفات بعمل میاید باید با اجازه مخصوص اعلیحضرت هما یونی باشد .
- ماده ۲۱ کلبه تعطیلات آستانه مقدمه در هر موقع باید با اجازه اعلیحضرت هما یون شاهنشاهی باشد .
- ماده ۲۲ طرز اداره کلبه املاک آستانه مقدمه اعم از اجاره با امانی باید بر حسب اجازه مخصوص هما یونی باشد .
- ماده ۲۳ اجاره املاک آستانه مقدمه در هر مورد باید بطور مزایده و خرید ملزومات آستانه مقدمه باید بطور مناقصه صورت گیرد و نتیجه نیز بمرس بیشگاه هما یونی برسد .

﴿ ۱۶ ﴾

دائرة مجزی آستانه مقدسه باشد تعیین تکلیف بد هی مستاجرین
منوط بقرار داد مخصوص است .

ماده ۲۷ مسائل مربوطه بامور آستانه مقدسه بتوسط وزارت

دربار بعرض پیشگاه همایونی خواهد رسید و در وزارت دربار
اداره مخصوصی برای امور آستانه مقدسه تاسیس خواهد شد .

نظامنامه اساسی آستان قدس . و شرح بصره و امضاء
مبارک بندکان اعلی حضرت اقدس شاهنشاهی ارواحنا فداه
مطابق با اصلی است که در کتابخانه مبارکه ضبط
و برای اطلاع عموم طبع و منتشر می شود

۲۳ مرداد ۱۳۰۵
رئیس هیئت مدیره مطابعات فریبگی

نیابت تولیت آستان قدس

محمد ولی اسدی

مطبعه طوس (میر مرتضی الموسی) مشهد مقدس

پی‌نوشتها

- ۱- سابقه وقف زمین در آستان قدس به قرون پنج و شش برمی‌گردد. هر چند که نخستین وقفنامه باقی مانده به سال ۹۳۱ مربوط به عتیق علی بن احمد ملک طوسی می‌باشد اما سابقه وقف کتب تا قبل از قرن چهارم می‌رسد.
- ۲- آستان - آستانه: در لغت به معنی درگاه و در اصطلاح به دستگاه منتسب به ائمه اطهار و بزرگان گفته می‌شود.
- ۳- واژه نقیب به معنای مهتر قوم (منتهی الارب)، پیشوا و کسی که معرفت بر احوال مردم داشته باشد. فرهنگ دهخدا
- ۴- واژه تولیت از ریشه ولی به معنی سرپرستی، به معنی کار در گردن کسی کردن، والی ساختن و واگذاری امور املاک موقوفه (ناظم الاطباء) می‌باشد. فرهنگ دهخدا.
- ۵- ابوالفضل حسن آبادی، تاریخچه تشکیلات اداری آستان قدس رضوی در دوره صفویه، نشریه: کتاب ماه (تاریخ و جغرافیا)، شماره: ۷۱-۷۰، ص ۳۵
- ۶- آستان قدس رضوی: دیروز و امروز (مشهد: آستان قدس رضوی، [۱۳۵۶])، پیش‌گفتار.
- ۷- مراد از ابنیه آستان قدس حرم و ساختمانهایی است که در اطراف حرم جای دارد و وابسته به یک سازمان اداری است این ساختمانها عبارت است از حرم، گنبد، گلدسته‌ها، صحن‌ها، ایوان‌ها، رواق‌ها، بست‌ها، موزه و کتابخانه
- ۸- آستان قدس رضوی: کنایه از دستگاه منتسب به حضرت امام رضا (ع) است.
- ۹- زندگی‌نامه، تاریخچه و ولایات عهدی امام رضا (ع)، نشریه: ایرنا، شماره: ۱۵، ص ۲
- ۱۰- دفتر اسناد/ به کوشش اداره اسناد سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ج ۱ (مشهد: سازمان کتابخانه، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۱)، ص ۷
- ۱۱- عزیزالله عطاردی قوچانی، تاریخ آستان قدس رضوی، ج ۲، [تهران]: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات؛ عطارد، (۱۳۷۱)، ص ۶۹۲.
- ۱۲- همان، ص ۶۹۳
- ۱۳- علی مؤتمن، راهنما یا تاریخ و توصیف درباره ولایتمداری رضوی (مشهد): آستان قدس رضوی، [۱۳۴۸]، ص ۲۲۶.
- ۱۴- عطاردی قوچانی، همان، ص ۶۹۴
- ۱۵- اداره اسناد سازمان کتابخانه‌ها، موزه و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، همان، صص ۳۱-۳۲.
- ۱۶- محمدرولی اسدی، ملقب به «مصباح السلطنه» فرزند میرزا علی اکبر در سال ۱۲۵۷ ش. در بیرجند متولد شد. او در دوران جوانی مدتها پیشکار و مستوفی «امیر شوکت‌الملک علم» والی قاینات و سیستان بود. اسدی در سه دوره متوالی ۴، ۵، ۶ از سیستان به وکالت مجلس شورای

ملی برگزیده شد. وی از طرف رضاشاه در چهار اسفند ۱۳۰۴ به سمت نیابت تولیت آستان قدس انتخاب شده و در هشتم فروردین ۱۳۰۵ وارد مشهد شد و تا سال ۱۳۱۴ ش. نایب التولیه آستان قدس رضوی بود، تا اینکه در خرداد ماه ۱۳۱۴ استفاده از کلاه پهلوی که دارای یک لبه بود متروک و تمام افراد کشور مقید شدند کلاه بین‌المللی (تمام لبه به نام شاپو) استعمال نمایند. در ۲۱ تیرماه ۱۳۱۴ از طرف مردم مشهد تظاهراتی علیه لباس متحدالشکل و کلاه شاپو صورت گرفت، و مردم در مسجد گوهرشاد اجتماع نموده، به عمل دولت اعتراض نمودند. شیخ بهلول واعظ در این اجتماع برای مردم سخنرانی کرد که منجر به درگیری شد و در تاریخ به «قیام گوهر شاد» معروف است. در طی این قیام عده زیادی کشته و مجروح شدند و در روز بعد عده زیادی از علماء، روحانیون دستگیر و تبعید شدند. در ۴ آذرماه اسدی مسبب وقایع تشخیص داده شد و طبق قرار بازپرس نظامی توقیف و تحویل زندان گردید، و عاقبت در سحرگاه ۲۹ آذر ۱۳۱۴ اعدام شد. مرحوم اسدی در ظرف سه چهار ماه اول با همان دستگاه و تشکیلات سابق برای اصلاحات آستانه مساعی خویش را به کار برد و کمیسیونهایی از بعضی علماء و موجهین شهر برای ثبت و وقف نامه‌ها تشکیل داد و فهرستی نیز برای دو سه هزار جلد کتب کتابخانه آستان قدس تنظیم نمود ولی به تنظیم بودجه و اصلاح اساسی تمام دستگاه موفق نگردید.

از اقدامات وی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- تغییر نظامنامه آستان قدس و تنظیم روش جدید
 - تزیین سر در شرقی صحن جدید
 - تأسیس بیمارستان شاه رضا (امام رضا(ع))
 - حفر قنات گناباد برای تأمین شرب شهر مشهد
 - تأسیس مدرسه آستان قدس رضوی از محل درآمد موقوفات مطلقه
 - تأسیس دانشگاه علوم معقول و منقول در محل مدرسه میرزا جعفر.
- برای اطلاع بیشترن.ک: مرسلوند، حسن، زندگینامه رجال و مشاهیر (۱۲۹۹-۱۳۲۰ش)، ج ۱، (تهران، انتشارات الهام، ۱۳۶۹)، صص ۱۴۶-۱۵۰ و همچنین ن.ک: موتمن، همان، صص ۲۶۶-۲۶۷ و همچنین ن.ک: صادق سجادی، آستان قدس رضوی، ج ۱، [بی‌جا]، مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی، (۱۳۶۲)، مقاله شماره ۱۹۹
- ۱۷- سجادی، همان
 - ۱۸- عطاردی قوچانی، همان، ص ۶۹۴
 - ۱۹- همان، صص ۶۹۴ و ۶۹۶
 - ۲۰- مستوفی: حسابرس مواد اولیه و مبالغی که به تحویلداران در حرم سپرده می‌شد با مستوفی بوده است.

- ۲۱- مотمن، همان، صص ۲۵۴ و ۲۵۵
- ۲۲- حسن آبادی، همان، ص ۳۵
- ۲۳- اداره اسناد سازمان کتابخانه‌ها، موزه و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، همان، ص ۳۱
- ۲۴- تحویلدار: هم ردیف صاحب جمع بوده که زیر نظر تحویلدار کل فعالیت می‌نموده است. در آستان در هر قسمت یک تحویلدار بود، که مسئولیت امور مالی را برعهده داشته و به تحویلدار کل گزارش می‌داده است.
- ۲۵- مотمن، همان، ص ۲۶۲
- ۲۶- مотمن، همان، ص ۲۶۶
- ۲۷- عطارد قوچانی، همان، ص ۷۰۴
- ۲۸- مотمن، همان، ص ۲۶۸
- ۲۹- عطاردی قوچانی، همان، ص ۷۰۶
- ۳۰- سجادی، همان
- ۳۱- مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، گردش ۶، کارتن ۳۵، جزوه‌دان ۱۸، دوسیه [پرونده]، ۷۷، صص ۸-۱
- ۳۲- مотمن، همان، ص ۲۶۷

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی